

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Iiris Velling

**TAJUTUD SOTSIAALSE SURVE SALEDUSELE/LIHASELISUSELE MÕJU
HÄIRUNUD SÖÖMISKÄITUMISE KUJUNEMISELE 12-14-AASTASTEL LASTEL:
LONGITUUDUURING**
Seminaritöö

Juhendaja: Kirsti Akkermann PhD

Kaasjuhendaja: Katrina Kalde BA

Läbiv pealkiri: Sotsiaalse surve mõju häirunud söömiskäitumisele

Tartu 2013

Kokkuvõte**Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele mõju häirunud söömiskäitumise kujunemisele 12-14 aastastel lastel: Longituuduuring**

Antud töös uuriti longituudselt tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele mõju häirunud söömishoiakute kujunemisele varases puberteedieas lastel. Lisaks vaadeldi enesehinnangut vahendava tegurina nende vahelises seoses. 12-kuulise vahega täideti enesekohaseid küsimustike; 12-, 13- ja 14-aastastena. Selgus, et poistel 14-aastaselt mõõdetud häirunud söömiskäitumisele avaldas enim mõju 12-aastaselt mõõdetud pereliikmetelt, vähem meedialt ning mitte üldse sõpradelt tajutav surve lihaselisusele. Tüdrukutele avaldasid prospektiivselt enim mõju sõpradelt, vähem meedialt ja kõige vähem pereliikmetelt tajutud surve saledusele. Poistel vanuse kasvades sotsiaalse surve lihaselisusele tajumine ei muutunud, samas tüdrukutel süveneb pereliikmetelt ja meedialt, kuid mitte sõpradelt tajutav sotsiaalne surve saledusele. Lisaks selgus, et tüdrukutel vahendab enesehinnang seost tajutud sotsiaalse surve saledusele ja häirunud söömiskäitumise vahel. Töö tulemused on olulised tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele mõju hindamisel häirunud söömiskäitumise kujunemisel ning ennetustöö planeerimisel.

Märksõnad: Tajutud sotsiaalne surve saledusele/lihaselisusele, häirunud söömiskäitumine, enesehinnang

Abstract

The influence of perceived social pressure to be thin/muscular on developing disordered eating behavior in 12-14-year old children: A longitudinal study

The present study investigated longitudinally the influence of perceived social pressure to be thin/muscular on developing disordered eating behavior in early adolescence. Additionally, self-esteem was examined as a mediator between those variables. Self-report questionnaires were completed 12 months apart, during which the children were 12-, 13- and 14-years old. The results demonstrated that within boys, disordered eating behaviors measured at the age of 14 were mainly influenced by the pressure to be muscular from family, less from media and not at all from peers, which was measured at the age of 12. In girls prospectively most influential was pressure to be thin from peers, less from media and least from family. In boys, with increasing age, there were no differences in the perceived influence of the pressure to be muscular. However, in girls, the pressure from family and media but not from peers to be thin increased. Additionally, in girls, self-esteem mediated the relationship between disordered eating behavior and social pressure to be thin. The results of this study are important for clarifying the influence of social pressure to be thin/muscular in developing disordered eating behavior and for planning prevention strategies.

Keywords: Perceived social pressure to be thin/muscular, disordered eating behavior, self-esteem

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
Meetod	8
Valim	8
Mõõtmisvahendid	9
Protseduur.....	10
Andmeanalüüs	11
Tulemused.....	11
Soolised erinevused ja vanuselised muutused söömiskäitumises ning sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja sotsiaalse toetusega rahulolu tajumisel	11
Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide korrelatiivsed seosed Laste Söömishoiakute skaalaga.....	13
Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide võime ennustada häirunud söömiskäitumist	14
Enesehinnang tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja häirunud söömiskäitumise vahelise seose vahendava tegurina	16
Arutelu	17
Kirjanduse loetelu.....	22
Lisad	27

Sissejuhatus

Söömishäired ja häirunud söömiskäitumine on väga levinud ning tõsine probleem. Populatsiooni-põhises uurimuses on selgunud, et Eestis on 15-18 aastaste hulgas 1% noormeestel ja 7,7% neidudel esinenud mingit tüüpi söömishäire ning 51% tüdrukutest ja 12% poistest on üritanud kaalu alandada; seejuures tüdrukud, kes üritavad kaalu langetada, tarbivad vähem kaloreid võrreldes nendega, kes ei ürita kaalu vähendada (Akkermann, 2010). Lapsed tähtsustavad juba väga noorelt välimust ja püüavad järgida ühiskonnas kehtivaid ilustandardeid. 2006. aasta alguses viidi Eesti koolides 11-, 13- ja 15- aastaste noorte hulgas läbi „Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring“ (Aasvee, Streimann, Karelson, Oja, & Trummal, 2009). Ennast pidas paksuks 50 633-st õpilasest 21% noormeestest ja 31% tüdrukutest. Oma kehakaalu arvas, et peaks langetama 27% tüdrukutest ja 14% poistest, tõsta soovis 5% tüdrukutest ja 11% poistest ning langetamisega tegeles küsitlemise hetkel 17% vastanud tüdrukutest ja 7% poistest. Oma kehakaalu kontrollisid või olid enne uuringut üritanud kontrollida 23% vastanutest, seejuures tüdrukud kontrollisid rohkem toitumist ja poisid treeningkoormust. Neli aastat hiljem läbi viidud uuringust selgus, et 42 614-st õpilasest 30% tüdrukutest ja 20% poistest soovis oma kehakaalu langetada, tõsta soovis 7% tüdrukutest ja 12% poistest, langetamisega tegeles küsitlemise hetkel 16% vastanud tüdrukutest ja 8% poistest ning enda kehakaalu kontrollisid või olid enne uuringut üritanud kontrollida 23% vastanutest, seejuures tüdrukute hulgas 32% ja poiste 12% vastanutest (Aasvee & Minessenko, 2011). Märgata on, et nende laste osakaal, kes soovivad oma kehakaalu muuta, on tõusnud, mis näitab probleemi süvenemist.

Enamasti tekivad söömishäired ühiskonnas, kus toit on kergesti kättesaadav, kuid idealiseeritud kehakuju on sale (Polivy & Herman, 2004). Samuti on märgata, et oma toitumist püüavad muuta rohkem suuremates linnades, Eesti kontekstis Tallinnas, elavad noorukid ja vähem maapiirkondades resideeruvad noored (Aasvee jt., 2009). Lääne ühiskonnas propageeritavate kõhnade, treenitute ja saledatega puutuvad kokku paljud inimesed. Siiski väga vähestel haavatavatel naistel kujuneb sellest kokkupuutest välja söömishäire (Polivy & Herman, 2004).

Häirunud söömiskäitumise väljakujunemist on seostatud tajutud sotsiaalse survega saledusele/lihaselisusele (Muris, Meester, Blom, & Mayer, 2005; Stice, 2002). Blowers, Loxton, Grady-Flessner, Occhipinti ja Dawe (2003) tõlgendavad tajutud sotsiaalset survet saledusele teiste tegevuse ja kommentaaridena, mis sisendavad iluideaali. Surve ei mõju mitte ainult naistele, vaid ka meestele, tekitades neidudel soovi oma kehakaalu alandada, noormeestel aga soovi suurendada oma lihasmassi (Ata, Ludden, & Lally, 2007; McCabe &

Ricciardelli, 2005a). Enamasti on toodud välja kolm põhilist sotsiaalse surve allikat: perekond, kaaslased ja meedia (Blowers jt, 2003; Piirsalu 2008).

Tajutud sotsiaalne surve saledusele/lihaselisusele võib viia häirunud söömiskäitumiseni. Salafia ja Gondoli (2011) longituuduuringust selgus, et perekonnalt ja kaastelst tajutud sotsiaalne surve saledusele viiendas klassis on seotud dieedi pidamisega seitsmendas klassis. Stice, Presnell ja Spangler (2002) leidsid seose sotsiaalse surve saledusele ja söömasööstude vahel. Stice, Mazotti, Krebs'i ja Martin'i (1998) longituuduuring näitas, et märkimisväärne seos on kaalulangetamise eesmärgil dieedipidamise ja sotsiaalse surve saledusele tajumise vahel ning seetõttu suureneb ajapikku dieedipidamine neil, kes tajuvad sotsiaalset survet. Dieedipidamine võib viia range näljutamiseni ning sellest tulenevalt söömishäireni (Rüütel, 1999).

Kokkupuude meedias idealiseeritud saleda kehaga õhutab naisi oma kehakaalu kontrollima (Polivy & Herman, 2004). Söömishäirete riskigruppi kuuluvate noorte hulgas esineb arvamus, et meediapoolne ilustandard ongi õige (McNicholas, Lydon, Lennon, & Dooley, 2009), mis võib suurendada soovi neile ilustandarditele vastata. Soov ja püüdlused olla sarnane meedias esitatud idealiseeritud kehakujutisega ennustab dieetide pidamist (Field, Camargo, Taylor, Berkey, Roberts, & Colditz, 2001). Kõhnade modellide piltide vaatamine võib viia kehaga rahulolematuseeni ja mõjutab sellega ka enesehinnangut (Clay, Vignoles, Dittmar, 2005). Nendel tüdrukudel, kes tajuvad, et meedia neid mõjutab, on rohkem leitud häirunud söömiskäitumist (McNicholas jt, 2009). Samas on leitud, et meedia ei mõjuta hinnangut oma kehale ühe aasta vältel 9-12 aastastel tüdrukutel (Clark & Tiggerman, 2008) ning et lähedaste isikute nagu perekonna ja sõprade kommentaarid kehakaalu kohta omavad meediast rohkem mõju häirunud söömiskäitumise väljakujunemiseks (López-Guimerà, Levine, Sánchez-Carracedo, & Fauquete, 2010). McCabe ja Ricciardelli (2005a) uuringust selgust, et sotsiaalse surve nõrgim komponent on meedia.

Üheselt polegi selge, milline tajutud sotsiaalse surve allikas mõjutab kõige enam häirunud söömiskäitumise kujunemist. On leitud, et kõige enam ennustab kehaga rahulolematust 15-65 aasta vanustel naistel tajutud sotsiaalne surve saledusele vanemate poolt (Piirsalu, 2008). Ricciardelli ja McCabe (2005a) leidsid, et 11- kuni 15- aastaste hulgas ennustas kõige enam kehaga rahulolematust ja kaalulangetamise meetodite kasutamist surve emalt. Samas on ka vastupidiseid tulemusi, seda samuti 10- kuni 15- aastaste noorukite hulgas, kelle puhul oli kõige väiksem sotsiaalse surve allikas perekond ja enim mõju avaldasid meedia ning kaaslased (Shroff, Thompson, 2006).

Siiski peetakse vanemate rolli kehakaaluga seotud murede väljakujunemisel suureks. Ata, Ludden ja Lally (2007) leidsid, et söömishäirete riskigruppi kuuluvad tüdrukud tajuvad vanemate poolt kõhnusele suuremat survet, kui need, kes ei kuulu riskigruppi. Vanematepoolne narrimine kehakaalu pärast ja julgustamine kaalu alandamiseks ennustavad kehaga rahulolematust (Helfert & Warschburger, 2011). Samuti on uuringud näidanud kaaslastelt surve tajumise seostumist häirunud söömiskäitumisega. Need noorukid, kes tajusid kaaslastelt suuremat survet saledusele, kuulusid ka söömishäirete riskigruppi (Ata, Ludden, & Lally, 2007). Kaaslaste surve ennustab dieedi pidamist (Lam, Lee, Fung, Ho, Lee, & Stewart, 2009) ja omab tüdrukute puhul vanematest isegi rohkem mõju (Salafia & Gandoli, 2011). Mitmed uuringud on käsitlenud sotsiaalse surve mõju, kuid enamus uuringuid keskenduvad siiski täiskasvanud naistele ning noorukitele, kuid väga vähe on uuringuid varajases puberteedieas laste seas (Blowers jt, 2003).

Noorukitel mõjutab suhtumine oma kehasse oluliselt enesehinnangu kujunemist (Tomori & Rus-Makovec, 2000). Meediapoolne surve tekitab tüdrukutes halva enesetunde (Polivy & Herman, 2004) ja võib seeläbi mõjutada enesehinnangut. Madal enesehinnang mõjutab kehaga rahulolematuse väljakujunemist ning seejärel tekivad buliimiale omased sümptomid (Pokrajac- Bulian, Ambrosi-Randic, & Kukic, 2008). Eakaaslastelt tajutav sotsiaalne surve saledusele, on seotud negatiivse hinnanguga oma kehale (Littleton & Ollendick, 2003). Kehaga rahulolematutel noorukitel on madalam enesehinnang (Tomori & Rus-Makovec, 2000; Paal, 2009). Madalat enesehinnangut on seostatud häirunud söömishoiakutega (Button, Loan, Davies, & Sonuga-Barke, 1997; Kim & Lennon, 2007; Gusella, Goodwin, & Roosmalen, 2008) ja prospektiivselt häirunud söömiskäitumise kujunemisega (Button, Sonuga-Barke, Davies, & Thompson, 1996). Kuna on näidatud, et tajutud sotsiaalne surve mõjutab enesehinnangut ja enesehinnang söömiskäitumist, on võimalik, et tajutud sotsiaalse surve mõju häirunud söömiskäitumise väljakujunemisel võib vahendada madal enesehinnang. Käesoleva töö autorile teadaoleval pole enesehinnangut vaadeldud varasemalt tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja häirunud söömiskäitumise vahelist seost vahendava tegurina. Varasemalt on küll selgunud, et enesehinnang modereerib sotsiaalse surve ja kehaga rahulolematuse vahelist seost täiskasvanud naistel (Piirsalu, 2008) ning 11- kuni 15- aastaste poiste hulgas (Ricciardelli & McCabe, 2001). Samuti on leitud, et kehaga rahulolematuse ja buliimiliste sümptomite vaheline seos on modereeritud madala enesehinnangu poolt (Brannan & Petrie, 2011).

Sõpradelt tajutud sotsiaalne toetus võib kompenseerida tajutud sotsiaalset survet saledusele, juhul kui toetus ei ole suunatud keha ideaalsemaks muutmiseks (Ata, Ludden & Lally, 2007). Samas on leitud, et söömishäiretega patsientidel on väiksem sotsiaalne võrgustik ja nad tajuvad puudujääke sotsiaalses toetuses (Tiller, Sloane, Schmidt, Troop, Power, & Treasure, 1997). Samuti tunnetavad söömishäirete sümptomaatikaga tüdrukud vähem sotsiaalset toetust (Piirsalu, 2008). Sotsiaalse toetusega rahulolematust on seotud söömishäirete tunnustega (Limbert, 2012) ja soodustab kehaga rahulolematust (Stice & Whitenton, 2002) ning söömishäirete väljakujunemist (Linville, Stice, Gau, & O'Neil, 2011).

Antud töö eesmärgiks on uurida sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja sotsiaalse toetuse tajumist ning longituudset mõju häirunud söömiskäitumise kujunemisele eelpuberteedieas lastel ning enesehinnangut võimaliku vahendava muutujana. Eesmärgist tulenevalt ja eelnevate uurimistulemuste põhjal püstitati hüpoteesid:

1. Vanemate, eakaaslaste ja meedia poolt tajutud surve saledusele/lihaselisusele ning rahulolematust sotsiaalse toetusega ennustavad häirunud söömishoiakute kujunemist.
2. Enesehinnang vahendab seost häirunud söömishoiakute ja tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele vahel.

Meetod

Valim

Andmed koguti longituuduuringu „Vanuselised muutused söömiskäitumises ja häirunud söömiskäitumist ennustavad tegurid eelpuberteediealistel lastel“ raames, mis kestis aastatel 2010-2012, mil testiti samu lapsi kolmel korral 12-kuulise vahega. Uurimuses osalesid 14 kooli õpilased, kelle vanematelt saadi kirjalik nõusolek, et nende laps võib antud uuringus osaleda ning lapsed allkirjastasid ka ise nõusoleku lehe.

Valim koosnes esimesel testimisel 308 õpilasest, kellest 175 olid tüdrukud ja 133 poisid. Katseisikud olid esimesel testimiskorral enamasti vanuses 11-12, erandiks üks 13- ja 14-aastane poiss. Laste keskmine vanus oli 11.53 (SD = .53).

Teisel aastal, kaksteist kuud hiljem, osales uurimuses 261 õpilast, mis oli esialgsest valimist 85%. Tüdrukuid oli 152 ja poisse 109. Teisel testimiskorral olid lapsed enamasti vanuses 12-13, erandiks üks 14-aastane poiss ja kaks 14-aastast tüdrukut. Laste keskmine vanus oli 12.56 (SD = .52).

Antud uurimistöösse kaasati ka andmed, mis koguti kolmandal testimiskorral; milles osales esialgsest valimist 78.9 % ehk 243 õpilast. Nende seas oli 111 poissi ja 132 tüdrukut.

Kolmandal testimiskorral olid lapsed enamasti vanuses 13-15, erandiks üks 16 -aastane poiss. Laste keskmine vanus oli 13.65 (SD = .50).

Mõõtmisvahendid

Tajutud Sotsiaalne Surve Skaala. Tajutud sotsiaalse surve hindamiseks koostati antud uurimuse tarbeks katseisikutele üheksast enesekohasest väitest koosnev küsimustik (vt Lisa 1). Väiteid paluti hinnata 3-pallisel skaalal (0- *mitte kunagi*, 1- *harva*, 2- *tihti*). Poiste puhul keskenduti lihaselisuse ja tüdrukutel saleduse taotlusele. Väited hindasid surve tajumist pereliikmetelt, sõpradelt ja meedialt. Üldkoori mõõtmiseks summeeriti kõik üheksa väidet. Antud töös analüüsiti ka tajutud survet sõpradelt, pereliikmetelt ja meedialt eraldi, mille jaoks summeeriti vastavad kolm väidet alaskaalast. Iga väite alaskaalaline kuuluvus on toodud Lisas 1. Skaala sisereliaablusnäitajad (*Cronbachi alfa*) olid poistel esimesel aastal $\alpha = .69$, teisel aastal $\alpha = .63$ ja kolmandal aastal $\alpha = .71$ ning tüdrukutel esimesel aastal $\alpha = .75$, teisel aastal $\alpha = .71$ ja kolmandal aastal $\alpha = .73$.

Tajutud sotsiaalne toetus. Esmalt paluti õpilastel loetleda lähedasi inimesi, kes neid toetavad ja aitavad. Seejärel hinnatati nende sotsiaalse toetusega rahulolu 5-pallisel skaalal (0 - *ei ole üldse rahul* kuni 4- *väga rahul*).

Söömishoiakud. Õpilaste söömishoiakuid uuriti Laste Söömishoiakute Skaalaga (LSHS). Kasutatud küsimustik koosnes kahekümne kuuest Maloney, McGuire'i ja Dalniels'i (1988) *Children's Eating Attitudes Test*-i põhjal eesti keelde tõlgitud väidetest ja kahest *Eating Attitudes Test*-ist (Garner & Garfinkel, 1979) pärinevast väitest. Skaala adapteerimise käigus eemaldati 10 väidet (Polli, 2011), mistõttu lõplik skaala koosneb 18-st väitest. Laste Söömishoiakute Skaala hindab erinevaid hoiakuid ja käitumisi, mis jagunevad nelja alaskaalasse: hõivatus toidust ja kehakaalust (muretsemine ja mõtlemine kehakaalust/figuurist), tajutud surve (tunnetamine teistelt survet söömisele), piiramine (piiratakse toidukoguseid ja välditakse kaloririkkaid toite), kontroll (kuivõrd tunnetatakse, et suudetakse toitumist ja sellele mõtlemist kontrollida). Iga väidet hinnati 6-pallisel skaalal (0- *alati* kuni 5- *mitte kunagi*).

Enesehinnang. Enesehinnangut mõõdeti Rosenberg'i Enesehinnangu Skaala (*Rosenberg Self-Esteem Inventory*, Rosenberg, 1965) eestikeelse versiooniga (Pullmann & Allik, 2000). Küsimustik koosneb 10-st väitest, millele tuli vastata originaalis 5-pallisel skaalal, kuid antud uurimuses lastele vastamise lihtsustamiseks 3-pallisel skaalal (*2-täiesti nõus, 1-see on mõnikord nii, 0- ei ole üldse nõus*).

Protseduur.

Uurimuse läbiviimiseks saadi nõusolek TÜ Inimuuringute Eetikakomiteelt. Esimene aasta kontakteeruti erinevate koolidega nõusoleku saamiseks uurimuse läbiviimiseks. Kui kooli juhtkonnalt oli luba saadud, edastati enne esimest testimiskorda lastevanematele ning lastele informeeritud nõusoleku blankett, kus teavitati uurimuse sisust. Nõusoleku andmiseks pidi selle allkirjastama ja esimese testimise alguseks tagastama. Uurimuses osalesid vaid need, kellelt endilt ja kelle vanematelt saadi allkirjastatud nõusolek.

Testimine toimus kooli poolt määratud klassiruumis. Vastamise ajal ei viibinud ruumis kedagi peale testija ning katseisikute. Test koosnes enesekohastest küsimustest ning vastamine võttis aega kuni 45 minutit. Lapsed paigutas uurimuse läbiviija üksteisest võimalikult kaugele istuma, et puuduks võimalus üksteist häirida. Testipakett oli kohandatud mõlemale soole sobivaks, seega olid küsimustikud poistel ja tüdrukutel eraldi. Esmalt selgitati testipaketi sisu, paluti kõik küsimused ja väited lugeda läbi hoolikalt ning julgustati vajadusel abi saamiseks pöörduma uuringu läbiviija poole. Rõhutati, et test tuleb täita iseseisvalt ehk paluti kaasõpilasi mitte segada. Lisaks, mainiti, et tulemused on konfidentsiaalsed ning neid kasutatakse vaid teadustöös üldisatud kujul, mis tähendab, et kõrvalised isikud ei puutu tulemustega kokku. Seejärel jagati kätte testid. Igale õpilasele määrati identifikaatsioonikood, mis kirjutati testipaketi peale ning mille alusel viidi kokku kõikide mõõtmiskordade tulemused.

Kui lapsed olid testile vastanud, järgnes sellele arstikabinetis kaalumine ja pikkuse mõõtmine, mille tulemusi kõrvalistele isikutele ei avalikustata. Arsti kabinetis ei viibinud korraga üle kahe õpilase. Kaalumise ajaks paluti õpilastel ära võtta raskemad üleriided, võöd, jalanõud ja tühjendada taskud. Mõõtmisi viis läbi testija iseseisvalt, kaasuurijaga või abistas teda medõde/kooliarst. Nii mõõtmis- kui kaalumisinstrumentid olid erinevates koolides sarnased ning nendel saadud tulemused võrreldavad.

Antud seminaritöö autor liitus uurimisrühmaga kolmandal aastal ja osales seejärel poolte koolide testide läbiviimisel ja sisestas 1/4 andmetest.

Andmeanalüüs

Andmeanalüüsi läbiviimiseks kasutati statistikaprogrammi SPSS 19.0. Enesehinnangu ja Laste Söömishoiakute Skaala lõikes asendati puuduvad andmed *Expectation Maximazition* meetodil nendel katseisikutel, kellel oli selle skaala piires puudu kuni 10% andmetest ehk 1 vastus. Ülejäänud andmete puhul eemaldati puuduvate väärtustega isikud analüüsipõhiselt.

Töös kasutati kirjeldavaid statistikuid, keskmiste võrdlemiseks korduvmõõtmiste dispersioonanalüüsi, paarikaupa t-testi, sõltumatute valimite t-testi, Friedman'i testi, Kruskal-Wallis testi. Muutujate vaheliste seoste hindamiseks kasutati korrelatsioonanalüüsi. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ennustusvõime hindamiseks viidi läbi lineaarse regressioonanalüüs. Uurimaks tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele iga komponendi prospektiivset mõju söömishoiaku skoori ennustamisele, viidi läbi esmalt iga komponendiga eraldi lineaarse regressiooni analüüs, mille puhul vaadati, kas kõik tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele komponendid ennustavad statistiliselt oluliselt üksikult LSHS skoori. Seejärel viidi läbi nende komponentidega, mis ennustasid LSHS skoori mitmene regressioonanalüüs, selgitamaks, milline tajutud sotsiaalse surve komponent omab kõige enam ennustavat jõudu ning eemaldati ebaolulised komponendid lõppmudelist. Mediaatori poolt vahendatud seose uurimiseks kasutati Preacher'i ja Hayes'i macrost *indirect*. Tulemused on esitatud keskmise vanuse alusel.

Tulemused

Soolised erinevused ja vanuselised muutused söömiskäitumises ning sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja sotsiaalse toetusega rahulolu tajumisel

Poiste ja tüdrukute tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele keskmised skoorid on toodud tabelis 1. Kõikide aastate lõikes ei erinenud omavahel poiste ja tüdrukute tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele (min = 0, max = 18) skoor statistiliselt olulisel määral. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele skoori keskmiste võrdlemiseks viidi läbi korduvmõõtmiste dispersioonanalüüsi. Selgus, et sotsiaalse surve saledusele skoor ei tõusnud ega langenud üle aasta 12-aastaselt 14-aastaseks saamiseni statistiliselt oluliselt ei poiste (N = 88, p = .997) ega ka tüdrukute grupis (N = 106, p = .116).

Tabel 1. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele skaala keskmised väärtused soo ja aastate lõikes.

Mõõtmiskord	Tüdrukud		Poisid	
	Keskmine (SD)	Keskmise standardviga	Keskmine (SD)	Keskmise standardviga
I (12-aastaselt)	3.77 (2.6)	.20	3.55 (2.46)	.21
II (13-aastaselt)	4.01 (2.56)	.21	3.55 (2.36)	.23
III (14-aastaselt)	4.37 (2.7)	.24	3.75 (2.68)	.26

Viidi läbi Friedman'i test uurimaks tajutud sotsiaalset surve saledusele/lihaselisusele eri komponentide keskmiste erinevusi. Selgus, et tüdrukutel suureneb kolme aasta jooksul tajutud sotsiaalne surve saledusele pereliikmetelt ($N = 119$, $\chi^2 = 8.03$, $df = 2$, $p = .018$) ja meedialt ($N = 114$, $\chi^2 = 6.72$, $df = 2$, $p = .035$), kuid mitte sõpradelt ($N = 113$, $\chi^2 = 2.04$, $df=2$, $p= .34$). Poistel pereliikmetelt ($N = 94$, $\chi^2 = 3.20$, $df = 2$, $p = .200$), sõpradelt ($N = 93$, $\chi^2 = 2.01$, $df = 2$, $p = .366$) ja meedialt ($N = 90$, $\chi^2 = 1.38$, $df = 2$, $p = .500$) tajutav sotsiaalse surve lihaselisusele skoor ei muutu kolme aasta lõikes.

Poiste ja tüdrukute vaheliste keskmiste võrdlemiseks kasutati Kruskal-Wallis testi, mille põhjal selgus, et poisid tajuvad nii 12-aastaselt ($\chi^2 = 7.63$, $df = 1$, $p = .006$), 13-aastaselt ($\chi^2 = 4.38$, $df = 1$, $p = .036$) kui ka 14-aastaselt ($\chi^2 = 10.30$, $df = 1$, $p = .001$) mõõdetult sõpradelt survet lihaselisusele rohkem kui tüdrukud sõpradelt survet saledusele. Samuti selgus, et poisid tajuvad 12-aastaselt ($\chi^2 = 10.80$, $df=1$, $p= .001$) ja 13-aastaselt ($\chi^2 = 4.30$, $df = 1$, $p= .038$) pereliikmetelt rohkem survet lihaselisusele kui tüdrukud saledusele, seejuures on märgata, et erinevus on esimesel aastal mõnevõrra suurem kui teisel aastal ning kolmandal aastal erinevus sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele pereliikmetelt tajumisel puudub ($\chi^2 = .1$, $df=1$, $p = .749$). Samas tüdrukud tajuvad nii 12-aastaselt ($\chi^2 = 13.76$, $df = 1$, $p = .0001$), 13-aastaselt ($\chi^2 = 15.60$, $df = 1$, $p = .0001$) kui 14-aastaselt ($\chi^2 = 16.23$, $df = 1$, $p = .0001$) rohkem meedialt survet saledusele kui poisid survet lihaselisusele.

Laste Söömishoiakute Skaala (LSHS; min = 0, max = 90) keskmiste skooride võrdlemiseks viidi läbi kordumõõtmiste dispersioonanalüüs. LSHS skaala keskmised on toodud Tabelis 2. Kolme mõõtmiskorra lõikes poistel LSHS skoor langes ($F = 12.97$, $df = 2$, $p = .0001$), kuid tüdrukutel tõusis ($F = 4.45$, $df = 2$, $p = .012$). Sugude vaheliste erinevuste tuvastamiseks kasutati sõltumatute valimitega t-testi. 12-aastaselt mõõdetud LSHS skooris ei

olnud statistiliselt olulist erinevust tüdrukute ja poiste skooride vahel ($t = -1.68$, $df = 290$, $p = .093$). Samas aasta hiljem oli erinevus statistiliselt oluline ($t = -3.86$, $df = 245.81$, $p = .0001$) ja kaks aastat hiljem oli erinevus veelgi suurem ($t = -6.83$, $df = 228.68$, $p = .0001$).

Tabel 2. LSHS poiste ja tüdrukute keskmised

Mõõtmiskord	Tüdrukud			Poisid		
	M	SD	SE	M	SD	SE
I (12-aastaselt)	17.20	8.87	.68	15.35	9.76	.87
II (13-aastaselt)	17.20 ^a	10.60	.88	12.69	7.86	.77
III (14-aastaselt)	20.34 ^a	12.32	1.07	11.20	8.31	.80

Märkus. a – tüdrukute keskmine on statistiliselt oluliselt kõrgem kui poistel; $p = .0001$

Tajutud sotsiaalse toetuse soolisi erinevusi ja vanuselisi muutusi ei saanud analüüsida, kuna antud valim ei olnud piisavalt tunnuse suhtes diferentseeritud, mistõttu polnud võimalik viia läbi ka edasisis mõju analüüsi tajutud sotsiaalse toetuse rahuloluga.

Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide korrelatiivsed seosed Laste Söömishoiakute skaalaga.

Esmalt vaadeldi läbilõikeliselt tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide seoseid söömishoiakute skooriga. Korrelatiivsed seosed LSHS ja tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ning selle komponentide vahel aastate lõikes on toodud Tabelis 3. Poistel olid 14-aastaselt korrelatiivsed seosed tajutud sotsiaalse surve lihaselisusele ja LSHS vahel nõrgemad kui aasta või kaks varem. Samas tüdrukutel tajutud sotsiaalse surve saledusele ja LSHS skoori vaheline seos suureneb igal mõõtmiskorral.

Tabel 3. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide läbilõikelised korrelatiivsed seosed Laste Söömishoiakute Skaalaga aastate ja sugude lõikes

	Sugu	Sotsiaalne surve	Sotsiaalne surve sõpradelt	Sotsiaalne surve meedialt	Sotsiaalne surve pereliikmetelt
LSHS 12-aastaselt	Tüdrukud	.65**	.40**	.60**	.40**
	Poisid	.55**	.36**	.40**	.47**
LSHS 13-aastaselt	Tüdrukud	.67**	.39*	.62**	.36**
	Poisid	.52**	.36**	.31**	.53**
LSHS 14-aastaselt	Tüdrukud	.66**	.45**	.60**	.47**
	Poisid	.44**	.23*	.39*	.31*

Märkus. **p = .0001, *p < .05

Prospektiivselt oli tüdrukutel 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalse surve saledusele koguskoor ($r = .46$, $p = .0001$) ja eraldi komponendid - sotsiaalne surve sõpradelt ($r = .40$, $p = .0001$), sotsiaalne surve meedialt ($r = .39$, $p = .0001$) kui ka sotsiaalse surve pereliikmetelt ($r = .34$, $p = .0001$) – seotud 14-aastaselt mõõdetud LSHS skooriga. Poistel oli 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalse surve lihaselisusele koguskoor ($r = .35$, $p = .0001$) ja eraldi komponentidest tajutud sotsiaalne surve meedialt ($r = .29$, $p = .003$) ja pereliikmetelt ($r = .33$, $p = .0001$) seotud LSHS skooriga, kuid tajutud sotsiaalse survega sõpradelt ($r = .10$, $p = .088$) korrelatsiooni ei esinenud.

Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide võime ennustada häirunud söömiskäitumist

Urimaks tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ennustamise võimet LSHS skoorile läbilõikeliselt, viidi läbi lineaarse regressiooni analüüse, kus sõltuvaks muutujaks oli LSHS skoor ning sõltumatuks muutujaks vastava mõõtmiskorra tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele skoor. Prospektiivse ennustamise võime väljaselgitamiseks määrati sõltuvaks muutujaks kolmandal testimise korral mõõdetud LSHS ja sõltumatuks muutujaks kaks aastat varem mõõdetud tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele skoor.

Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele võime ennustada häirunud söömishoiakuid läbi aastate regressioonanalüüsi tulemused on toodud Lisas 2. Selgus, et poistel langeb iga aastaga tajutud sotsiaalse surve lihaselisusele ennustusprotsent, ent tüdrukutel püsib see sama. 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalne surve

saledusele/lihaselisusele seletab poiste puhul 31% ($F_{(1,119)} = 53.52$, $p = .0001$) ja tüdrukutel 38.50% ($F_{(1,151)} = 94.69$, $p = .0001$) 12-aastaselt mõõdetud LSHS variatiivsusest. 13-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalne surve seletab poistel 27% ($F_{(1,101)} = 37.37$, $p = .0001$) ja tüdrukutel 37% ($F_{(1,135)} = 79.56$, $p = .0001$) 13-aastaselt mõõdetud LSHS variatiivsusest. 14-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalne surve seletab poiste puhul 19.10% ($F_{(1,104)} = 13.40$, $p = .0001$) ja tüdrukutel 39.10% ($F_{(1,128)} = 82.10$, $p = .0001$) 14-aastaselt mõõdetud söömishoiakute variatiivsusest.

Prospektiivselt selgus, et 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele seletab poiste puhul 12.40% ($F_{(1,101)} = 14.31$, $B = 1.16$, $\beta = .35$, $p = .0001$) ja tüdrukutel tajutud sotsiaalne surve saledusele 25% ($F_{(1,120)} = 32.65$, $B = 2.22$, $\beta = .46$, $p = .0001$) 14-aastaselt mõõdetud söömishoiakute variatiivsusest.

Iga tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele komponendi prospektiivse ennustusvõime ja osatähtsuse uurimisel mitmese regressioonanalüüsiga selgus, et poistel seletab 12-aastaselt mõõdetud meedialt ja pereliikmetelt tajutav sotsiaalne surve lihaselisusele 16.10% ($F_{(2,101)} = 9.71$, $p = .0001$) ning tüdrukutel meedialt ja sõpradelt tajutav sotsiaalne surve saledusele 21.90% ($F_{(2,119)} = 16.67$, $p = .0001$) 14-aastaselt mõõdetud söömishoiaku skoori variatiivsusest. Poiste puhul ei ennustanud 12-aastaselt sõpradelt tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele 14-aastaselt mõõdetud LSHS skoori ($R^2 = .02$, $F_{(1,106)} = 2.50$, $B = 1.12$, $\beta = .15$, $p = .16$) ning seega ei kaasatud seda mitmesesse regressioonanalüüsi. Tüdrukute puhul ennustas 12-aastaselt mõõdetud pereliikmetelt tajutav sotsiaalne surve saledusele eraldi 14-aastaselt mõõdetud LSHS skoori ($R^2 = .15$, $F_{(1,123)} = 24.07$, $B = 4.18$, $\beta = .34$, $p = .0001$), kuid ühises regressioonimudelil pereliikmetelt ($\beta = .09$, $p = 0.988$) tajutav sotsiaalne surve saledusele pole enam statistiliselt oluliseks ennustajaks ning seetõttu lõppmudelil see eemaldati. Tabelis 4 on lõplikud prospektiivsed mudelid, kus 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele komponendid ennustavad 14-aastaselt mõõdetud LSHS skoori. Kõige enam ennustas poistel pereliikmetelt ($\beta = .30$, $p = .002$) ja kõige nõrgemini meedialt ($\beta = 0.19$, $p = 0.04$) tajutav sotsiaalne surve lihaselisusele kaks aastat hiljem mõõdetud LSHS skoori. Tüdrukute puhul oli aga kõige olulisemaks prospektiivselt ennustajaks sõpradelt ($\beta = .30$, $p = .001$) tajutud sotsiaalne surve saledusele ning mõnevõrra vähem oluline meedialt tajutav sotsiaalne surve saledusele ($\beta = .22$, $p = .004$).

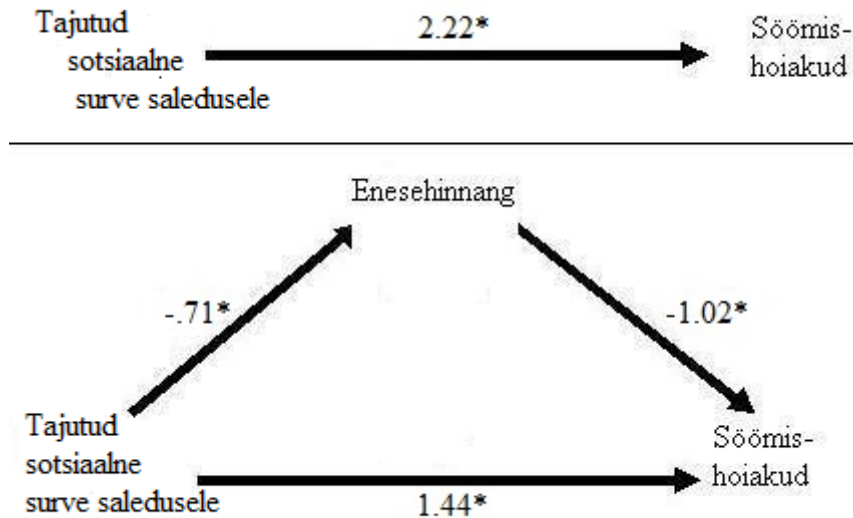
Tabel 4. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele komponentide võime ennustada prospektiivselt häirunud söömiskäitumist.

Sugu	Sotsiaalse surve komponent	B	SE	t	osakorrelatsioonid
Poisid	meedia	1.15	.60	.18*	.18*
	pereliikmed	2.90	.94	3.12*	.30*
Tüdrukud	meedia	2.32	.70	2.90*	.23*
	sõbrad	4.30	1.20	3.50*	.28*

Märkus. *p < .05

Enesehinnang tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja häirunud söömiskäitumise vahelise seose vahendava tegurina

Selgitamaks, kas 12-aastaselt mõõdetud tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja 14-aastaselt mõõdetud LSHS vaheline seos läbi 14-aastaselt mõõdetud enesehinnangu oli statistiliselt oluline, kasutati Preacher'i ja Hayes'i (2008) poolt välja töötatud *macrost indirect*, mis võimaldab kasutada *bootsrapping* meetodit. *Bootsrapping*, mille regressioonanalüüsi tulemused on esitatud Lisas 3, näitas, et poistel 12-aastaselt mõõdetud sotsiaalse surve lihaselisusele ja 14-aastaselt söömishoiakute skoori vahelise seose mõjus, mis on vahendatud 14-aastaselt mõõdetud enesehinnangu poolt, esines 95% usalduspiiride sees null-väärtus(-.22, .88), See viitab vahendava mõju puudumisele (MacKinnon, Fairchild, & Fritz, 2007; Preacher&Hayes, 2008). Poiste tulemustes on näha, et tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele ei mõjuta enesehinnangut (vt Lisa 3), mistõttu ei oma tajutud sotsiaalsete surve lihaselisusele mõju häirunud söömiskäitumise kujunemisele läbi enesehinnangu. Tüdrukutel ei esinenud 95% usalduspiiride sees null-väärtus (.35, 1.34) mis viitab statistiliselt olulise vahendava muutuja mõju olemasolule. Tüdrukute mudel standardiseerimata regressioonikoefitsientide põhjal on toodud välja joonisel 1.

Joonis 1. Tüdrukutel enesehinnang tajutud sotsiaalse surve saledusele ja LSHS vahelise seose vahendava muutujana.

Märkus. * $p = .0001$

Arutelu

Häirunud söömiskäitumise väljakujunemist seostatakse tajutud sotsiaalse survega tüdrukutel saledusele ja poistel lihaselisusele (López-Guimerà jt, 2010; Muris jt, 2005; McCabe & Ricciardelli, 2005a; Stice, 2002). On leitud, et söömishäirete riskigruppi kuuluvad tüdrukud tajuvad vanematelt ja sõpradelt kõhnusele rohkem survet, kui need, kes ei kuulu riskigruppi (Ata, Ludden, & Lally, 2007). Nendel tüdrukutel, kes tajuvad, et meedia neid mõjutab, on rohkem leitud häirunud söömiskäitumist (McNicholas jt, 2009). Pidev kokkupuude meedias kajastatud saledate, edukate, kütkestavate ja ihaldatavate naistega jätab mulje, et saledus ongi edukuse alus (Polivy & Herman, 2004; Piirsalu 2008). Tajutud sotsiaalne surve saledusele/lihaselisusele mõjutab nii poisse kui tüdrukuid (Helfert & Warschburger, 2001; McCabe & Ricciardelli, 2005a). Antud töö eesmärgiks oli uurida tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide tajumist ning longituudselt mõju häirunud söömiskäitumise kujunemisele varases puberteedieas poistel ja tüdrukutel ning lisaks sellele vaadelda enesehinnangu võimaliku vahendavat olemasolu tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja söömishoiakute kujunemise vahelises seoses.

Selgus, et kolme aasta jooksul ei süvene tüdrukutel sotsiaalse surve saledusele ja poistel lihaselisusele tajumine. See tulemus on kooskõlas varasemalt läbilõikelistes uuringutes leituga, et vanuselised erinevused sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele tajumisel

puuduvad (Paal, 2009; McCabe & Ricciardelli, 2005a) ning et juba 8-aastased lapsed tunnevad ja püüavad järgida ühiskonnas levinud ilustandardeid (Shapiro, Newcomb, Loeb, 1997), mistõttu sotsiaalse surve saledusele tunnetamine ja süvenemine võib aset leida juba väga varakult. Seetõttu tulekski tulevikus uurida veelgi nooremaid lapsi, tuvastamaks, millal hakkavad lapsed sotsiaalset survet saledusele/lihaselisusele tunnetama, millal see süveneb ning kui kiiresti see toimub.

Tüdrukud tajusid sotsiaalset survet saledusele samavõrd kui poisid sotsiaalset survet lihaselisusele. Samas sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele erinevate komponentide vaatlemisel selgus, et poisid tajuvad 12- ja 13-aastaselt sotsiaalset survet pereliikmetelt lihaselisusele rohkem kui tüdrukud survet saledusele, kuid 14. eluaastaks erinevused kaovad. Selle taga võib olla tüdrukutel iga aastaga süvenev pereliikmetelt sotsiaalse surve saledusele tajumine, poistel aga pereliikmetelt sotsiaalse surve tajumine lihaselisusele jääb vanuse kasvades samale tasemele. Poistel ja tüdrukutel ei tõuse kummalgi sõpradelt sotsiaalse surve tajumine saledusele/lihaselisusele, kuid poisid tajuvad sõpradelt survet nii 12-, 13- kui ka 14-aastaselt rohkem kui tüdrukud. Selle taga võib olla aspekt, et juba varases noorukieas on tüdrukutel ja poistel oluline sõprade arvamus, kuna soovitakse gruppi kuuluda ning seetõttu tajutakse sõpradelt survet saledusele väga noorelt. Helfert ja Warschburger (2011) leidsid, et poistel vanuses 11-16 oli tunne, et neid jäetakse sotsiaalsest grupist välja seotud kehakaalu probleemidega. Neil poistel, kes kardavad ja tunnetavad, et neid on grupist välja jäetud on rohkem kehakaaluga seotud muresid, mis näitab, et poisid tähtsustavad gruppi kuulumist. Seetõttu võivadki poisid ka tajuda rohkem survet sõpradelt lihaselisusele. Tüdrukud tajusid nii 12-, 13- kui ka 14-aastaselt meedialt rohkem survet saledusele kui poisid survet lihaselisusele ning tüdrukutel suurenes vanuse kasvades meedialt surve tajumine, kuid poistel mitte. Seda võib põhjustada näiteks tüdrukute sagedasem kokkupuude meediaga, kuna vanuse kasvades hakatakse rohkem moe- ja naisteajakirju lugema või vaatama saateid, kus rõhutatakse iluideaali. On leitud, et 6. klassis loevad tüdrukud vähem lastele orienteeritud ajakirju ja rohkem naiste- ja teismelisteajakirju kui 4. klassis, kuid poiste ajakirjade eelistused sellises vanuses veel ei muutu (Western, 1979).

Sarnaselt varasematele tulemustele leiti, et tüdrukute hulgas esineb oluliselt rohkem häirunud söömiskäitumist (Aasvee jt 2009; Jackson & Chen, 2008; Shapiro, Newcomb, & Loeb, 1997). Erinevus tüdrukute ja poiste häirunud söömiskäitumise tasemete vahel suureneb vanuse kasvades. Selle taga võib olla häirunud söömiskäitumise pidev vähenemine poiste hulgas, samas kui tüdrukutel häirunud söömiskäitumine süveneb. Ka „Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring“ näitas, et 11-aastaste poiste seas oli rohkem neid, kes pidasid ennast

pigem paksuks, võrreldes 15-aastastega (Aasvee jt, 2009). Samuti selgus 4 aastat hiljem läbi viidud uuringust, et poiste osakaal, kes arvavad, et nende kehakaal on normaalne, on suurem 15-aastaste hulgas ning väiksem 11-aastaste hulgas ning tüdrukute puhul suurem 11-aastaste hulgas ning väiksem 15-aastaste hulgas (Aasvee, Minnessenko, 2011). Leitud on veel, et 12- ja 13-aastased tüdrukud püüavad oluliselt sagedamini oma kehakaalu alandada võrreldes 11-aastastega (Paal, 2009). Seega tulemus, et poistel väheneb häirunud söömiskäitumine ja tüdrukutel see suureneb on kooskõlas varasemate tulemustega. Selle üheks seletuseks võib olla varasemalt leitud tulemus, et puberteedieas kehalise väljanägemise olulisus tüdrukute seas tõuseb ja poiste seas langeb (McCabe & Ricciardelli, 2005b).

Käesoleva töö põhieesmärk oli välja selgitada tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja selle komponentide mõju häirunud söömiskäitumisele. Nii, nagu varasemateski töödes, selgus, et poistel tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele ning tüdrukutel tajutud sotsiaalne surve saledusele ennustab häirunud söömiskäitumise väljakujunemist (López-Guimerà jt, 2010; Muris jt, 2005; Stice, 2002). Tajutud sotsiaalne surve saledusele/lihaselisusele ennustas häirunud söömiskäitumist nii läbilõikeliselt kui ka prospektiivselt. Samas oli poiste puhul märgata, et vanuse kasvades langeb sotsiaalne surve lihaselisusele ja selle kõigi komponentide – surve sõpradelt, meedialt ja pereliikmetelt – seos häirunud söömiskäitumisega ning samuti ka võime ennustada häirunud söömiskäitumist. Tüdrukute puhul aga tajutud sotsiaalse surve saledusele ja selle komponentide – surve sõpradelt, meedialt, pereliikmetelt – seosed häirunud söömiskäitumisega ja võime ennustada söömiskäitumist ei muutu aja jooksul märkimisväärselt. Poistel võib tulemusi mõjutada langev kehaimidži olulisus (McCabe & Ricciardelli, 2005b), mistõttu tajutav sotsiaalne surve lihaselisusele ei avalda enam nii tugevat mõju söömiskäitumise häirumisele.

Selgus, et kuigi läbilõikeliselt olid poistel kõik sotsiaalse surve kolm komponenti seotud häirunud söömiskäitumisega, polnud prospektiivselt sõpradelt tajutud surve lihaselisusele seotud häirunud söömiskäitumisega, olenemata sellest, et poisid tajusid seda tüdrukutest isegi rohkem. See tulemus on väga üllatav, sest varasemalt on leitud, et poistel on gruppi ja sõpruskonda kuulumine oluline ning et see võib põhjustada kehakaaluga seotud muresid (Helfert & Warschburger, 2011). Võimalik, et kuigi poisid tajuvad sõpradelt survet, pole nende arvamus poistele pikaajaliselt nii oluline, kui näiteks pereliikmetelt surve, sest sõpruskond on vahetuv.

Nii prospektiivselt kui läbilõikeliselt ennustab tüdrukutel tajutud sotsiaalne surve saledusele rohkem häirunud söömiskäitumist kui poistel surve lihaselisusele. Ka varasemalt on leitud, et tüdrukutele avaldab tajutud sotsiaalne surve rohkem mõju kui poistele (Smolak,

Levine, & Thompson, 2001). Analüüsid prospectiivselt tajutud sotsiaalse surve lihalisusele komponentide mõju häirunud söömiskäitumisele selgus, et pikaajaliselt ühises mudelis avaldab mõju poistele kõige enam perekond ning vähemal määral meedia. Ka varasemalt on leitud, et kehaga rahulolule ja söömiskäitumisele avaldab perekond kõige enam mõju (McCabe & Ricciardelli, 2005a). Sõbrad ei avaldanud pikaajaliselt mõju häirunud söömiskäitumise kujunemisele, mis on kooskõlas varem leitud tulemusega, et kaaluprobleeme ja dieedi pidamist ei mõjuta üle aasta surve sõpradelt ning, et kõige enam mõjutab perekond (Field jt, 2001). Võimalik, et poistele on sõprade mõju häirunud söömiskäitumise väljakujunemisel on lühemaajaline, sest uuringud on näidanud, et ka sõbrad on oluliselt kehaga seotud probleemide ja häirunud söömiskäitumisega seotud (Ata, Ludden, & Lally, 2007; Littleton & Ollendick, 2003) ning ka antud töös esinesid läbilõikeliselt seosed. Võimalik, et poisid pole 11-aastaselt veel selles eas, kus tähtsustakse sõprade arvamust. Seetõttu oleks oluline tulevikus uurida veel täpsemalt poistel sõprade olulisuse mõju söömishoiakutele, tuvastamaks kas ja kui pikaajaliselt ning mis vanuses on eakaaslased kõige tähtsamad ning mõjutavad häirunud söömiskäitumise väljakujunemist.

Tüdrukute puhul selgus, et kõik sotsiaalse surve komponendid – surve sõpradelt, meedialt, perekonnalt – ennustasid eraldi ka longituudseltselt häirunud söömiskäitumise kujunemist. Samas aga ilmnes, et ühises mudelis ei olnud perekonnalt sotsiaalse surve tajumine saledusele enam oluline ning kõige olulisemaks osutus surve sõpradelt ja natuke vähem tähtsaks surve meedialt. Seega on alust arvata, et 12-aastaselt tajutud surve saledusele pereliikmetelt mõjutab edaspidist häirunud söömiskäitumise väljakujunemist väiksemal määral kui sõpradelt ja meedialt tajutav surve saledusele. See tulemus langeb kokku varasemate uuringute tulemustega, kus on leitud, et 10- kuni 15-aastaste tüdrukute hulgas oli kõige väiksem sotsiaalse surve allikas perekond ja enam mõju avaldasid meedia ning sõbrad (Shroff & Thompson, 2006) ning et sõprade ja meedia surve mõjutavad otseselt ilma kehaga rahulolematuse vahendava mõjuta dieedi pidamist (Lam jt, 2009). Tendents, et poistele pole kaaslaste arvamus nii oluline kui tüdrukutele, ilmneb ka uuringus, kus selgus, et tüdrukud vanuses 13-15 valivad rohkem tervislikku toitu kaaslastega koos olles kui emade kohalolekul, kuid poiste puhul ei mõjutanud sõprade juuresolek toidu valikut (Salvy, Elmo, Nitecki, Kluczynski, & Roemmich, 2011). Salvy jt (2011) uuringus ilmnes veel, et 5-7-aastased lapsed tunnevad ennast sõprade juuresolekul vabamalt ning vanematega koos olles valitakse toitu hoolikamalt. Võimalik, et tõenäoliselt 11. eluaastaks tõuseb tüdrukutel sõprade arvamise olulisus ja vanemate arvamus jääb tahaplaanile, kuid poistel mitte.

Seega esimene hüpotees leidis vaid osaliselt kinnitust. Vanematelt, eakaaslastelt ja meedialt tajutud surve saladusele/lihaselisusele küll ennustasid häirunud söömiskäitumist tüdrukutel ning sealjuures kõige olulisemaks teguriks oli tajutud sotsiaalne surve sõpradelt saledusele. Siiski poistel sõpradelt tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele ei ennustanud häirunud söömiskäitumist, kuid kõige olulisemaks ennustajaks kujunes pereliikmetelt ja vähem tähtsaks meedialt sotsiaalne surve lihaselisusele. Sotsiaalse toetuse mõju polnud võimalik uurida, sest vastajad olid tugevalt kaldu vastuste suunas, mis näitasid väga kõrget rahulolu sotsiaalse toega.

Samuti leidis teine hüpotees vaid osaliselt kinnitust, sest tüdrukutel enesehinnang vahendab laste söömishoiakute ja tajutud sotsiaalse surve saledusele vahelist seost, kuid poiste puhul selgus, et tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele ei ennusta ega mõjuta enesehinnangut, mistõttu ei vahenda see ka häirunud söömiskäitumise ja tajutud sotsiaalse surve lihaselisusele vahelist seost. Tüdrukute puhul tajutud sotsiaalne surve saledusele mõjutab enesehinnangut, mis seeläbi mõjutab häirunud söömiskäitumist. Saadud tulemus tüdrukute puhul kooskõlas varasemate uuringutega, kus on selgunud, et sotsiaalne surve tekitab halva enesetunde (Polivy & Herman, 2004) ja suhtumine oma kehasse halveneb, mis mõjutab enesehinnangu kujunemist (Tomori & Rus-Makovec, 2000) ning madalat enesehinnangut omakorda on seostatud häirunud söömishoiakutega (Button jt. , 1997; Kim, Lennon, 2007; Gusella, Goodwin, Roosmalen, 2008) ja prospektiivselt häirunud söömiskäitumise kujunemisega (Button jt. , 1996). Poiste puhul on võimalik, et lisaks sellele, et kehaimidži tähtsus langeb, võib põhjustada häirunud söömiskäitumise ja tajutud sotsiaalse surve vahelise seose vähenemist ajapikku ka see, et nende vaheline seos pole vahendatud enesehinnangu poolt kuna tajutud sotsiaalne surve lihaselisusele ei oma mõju enesehinnangule. Edaspidi tasuks uurida, mis põhjustel tüdrukute enesehinnang on tundlikum sotsiaalse surve tajumisele.

Tulemuste tõlgendamisel tasub kindlasti arvestada antud uurimuse piiranguid. Antud töös mõõdeti tüdrukute puhul tajutud sotsiaalset survet saledusele ja poistel lihaselisusele, mistõttu tasub järelduste tegemisel tüdrukute ja poiste erinevustes olla ettevaatlik. Kuigi on leitud, et poiste puhul ühiskonnas kehtivad ilustandardid suurendavad soovi näha välja maskuliinsemana ja tüdrukud tahavad olla kõhnemad, siis oleks oluline pöörata tähelepanu ka poistel saleduse ja tüdrukutel lihaselisuse püüdlustele (McCabe & Ricciardelli, 2005a). Sel põhjusel võiks tulevikus nii poistel kui ka tüdrukutel küsida mõlema sotsiaalse surve liigi kohta. Samuti tasub olla ka ettevaatlik selle tõttu, et lastele küsimustiku lihtsamaks tegemiseks mõõdeti tulemusi nii enesehinnangut kui ka tajutud sotsiaalset survet

saledusele/lihaselisusele kõigest 3-pallisel skaalal ning tajutud sotsiaalse surve komponentide mõõdik koosnes kõigest kolmest väitest. Tulevikus tuleks uurida tajutud sotsiaalset survet põhjalikuma küsimustikuga.

Käesoleva töö tulemused viitavad sellele, et tüdrukutele ja poistele ennetustööd kujundades tuleks pöörata tähelepanu erinevatele tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele komponentidele. Saadud tulemused on eriti olulised sekkumiste kavandamisel. Leitud soolised erinevused viitavad vajadusele töötada välja eraldi ennetus- ja sekkumisprogrammid nii tüdrukutele kui ka poistele. Varajases puberteedi eas poiste puhul tuleks tähelepanu pöörata häirunud söömiskäitumise kujunemisel rohkem pereliikmetelt ja tüdrukute puhul sõpradelt tajutus surve olulisusele. Samuti on tüdrukutel eriti oluline keskenduda ka enesehinnangule, millele sotsiaalse surve saledusele tajumine mõjub kahjustavalt ning mis mõjutab veelgi söömiskäitumise häirumist.

Kirjanduse loetelu

- Aasvee, K. & Minossenko, A. (2011). Tervisekäitumine. *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2009/2010 õppeaasta*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Aasvee, K., Streimann, K., Karelson, K., Oja, L., & Trummal, A. (2009). Tervisekäitumine. *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2005/2006. õppeaasta uuringu raport*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Akkermann, K. (2010). Serotonin-related biomarkers and symptoms of eating disorders. *Doktori väitekirj*. Tartu Ülikool, Psühholoogia instituut, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ata, R. N., Ludden, A. B., & Lally, M. M. (2007). The effects of gender and family, friend, and media influences on eating behaviors and body image during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 1024- 103.
- Blowers, L. C., Loxton, N. J., Grady-Flessler, M., Occhipinti, S., & Dawe, S. (2003). The relationship between sociocultural pressure to be thin and body dissatisfaction in preadolescent girls. *Eating Behaviors*, 4(3), 229-244.

- Brannan, M. E. & Petrie, T. A. (2011). Psychological well-being and the body dissatisfaction–bulimic symptomatology relationship: An examination of moderators. *Eating Behaviors, 12*(4), 233-241.
- Button, E. J., Loan, P., Davies, J., & Sonuga-Barke, E. J. S. (1997). Self-Esteem, eating problems, and psychological well-being in a cohort of schoolgirls aged 15–16: A questionnaire and interview study. *International Journal of Eating Disorders, 21*(1), 39–47.
- Button, E. J., Sonuga-Barke, E. J. S., Davies, J., & Thompson, M. (1996). A prospective study of self-esteem in the prediction of eating problems in adolescent schoolgirls: Questionnaire findings. *British Journal of Clinical Psychology, 35*, 193-203.
- Clark, L. & Tiggemann, M. (2008). Sociocultural and individual psychological predictors of body image in young girls: A prospective study. *Developmental Psychology, 44*(4), 1124-1134.
- Clay, D., Vignoles, V. L., & Dittmar, H. (2005). Body image and self-esteem among adolescent girls: Testing the influence of sociocultural factors. *Journal of Research on Adolescence, 15*(4), 451-477.
- Field, A. E., Camargo, C. A., Taylor, C. B., Berkey, C. S., Roberts, S. B., & Colditz, G. A. (2001). Peer, parent, and media influences on the development of weight concerns and frequent dieting among preadolescent girls and boys. *Pediatrics, 107*(1), 54-60.
- Garner, D. M. & Garfinkel, P. E. (1979). The eating attitudes test: an index of the symptoms of anorexia nervosa. *Psychological Medicine: A Journal of Research in Psychiatry and the Allied Sciences, 9*, 273-279.
- Gusella, J., Goodwin, J., & Roosmalen, E. (2008). ‘I want to lose weight’: early risk for disordered eating? *Paediatrics & Child Health, 13*(2), 105-110.
- Helfert, S. & Warschburger, P. (2011). A prospective study on the impact of peer and parental pressure on body dissatisfaction in adolescent girls and boys. *Body Image, 8*, 101-109.
- Jackson, T. & Chen, H. (2008). Predicting changes in eating disorder symptoms among Chinese adolescents: A 9-month prospective study. *Journal of Psychosomatic Research, 64*, 87–95.
- Kim, J. H. & Lennon, S. J. (2007). Mass media and self-esteem, body image, and eating

- disorder tendencies. *Clothing and Textiles Research Journal*, 25(3), 3-23.
- Lam, T. H., Lee, S. W., Fung, S., Ho, S. Y., Lee, P. W. H., & Stewart, S. M. (2009). Sociocultural influences on body dissatisfaction and dieting in Hong Kong girls. *European Eating Disorders Review*, 17(2), 150-160.
- Limbert, C. (2010). Perceptions of social support and eating disorder characteristics. *Health care for women international*, 31, 170-178.
- Linville, D., Stice, E., Gau, J., & O'Neil, M. (2011). Predictive effects of mother and peer influences on increases in adolescent eating disorder risk factors and symptoms: A 3-year longitudinal study. *International Journal of Eating disorders*, 44(8), 745-751.
- Littleton, H. L. & Ollendick, T. (2003) Negative body image and disordered eating behavior in children and adolescents: What places youth at risk and how can these problems be prevented? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(1), 51-66.
- López-Guimerà, G., Levine, M. P., Sánchez-Carracedo, D., & Fauquete, J. (2010). Influence of Mass Media on Body Image and Eating Disordered Attitudes and Behaviors in Females: A Review of Effects and Processes. *Media Psychology*, 13(4), 387-416.
- MacKinnon, D. P., Fairchild, A.J., & Fritz, M. S. (2007). Mediation analysis. *Annual Review of Psychology*, 58, 593–614.
- Maloney, M. J., McGuire, J. B., & Daniels, S. R. (1988). Reliability Testing of a Children's Version of the Eating Attitude Test. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27, 541-543.
- McCabe, M. P. & Ricciardelli, L. A. (2005a). A prospective study of pressure from parents, peers, and the media on extreme weight change behaviors among adolescent boys and girls. *Behaviour Research and Therapy*, 43, 653-668.
- McCabe, M. P. & Ricciardelli, L. A. (2005b). A longitudinal study of body image and strategies to lose weight and increase muscles among children. *Applied Developmental Psychology*, 26, 559–57.
- McNicholas, F., Lydon, A., Lennon, R., & Dooley, B. (2009). Eating concerns and media influences in an Irish adolescent context. *European Eating Disorders Review*, 17(3), 208-213.

- Muris, P., Meesters, C., Blom, W., & Mayer, B. (2005). Biological, psychological, and sociocultural correlates of body change strategies and eating problems in adolescent boys and girls. *Eating Behaviors, 6* (1), 11-22.
- Paal, H. (2009). Vanuselised erinevused söömishäirete riskitegurites 9-13-aastastel lastel. *Seminaritöö*. Psühholoogia Instituut: Tartu Ülikool.
- Piirsalu, T. (2008). Tajutud sotsiaalne surve, sotsiaalse toetuse ja kehaga rahulolematuse vahelist seost mõjutavad tegurid. *Magistriprojekt kliinilises psühholoogias*. Psühholoogia Instituut: Tartu Ülikool.
- Pokrajac- Bulian, A., Ambrosi-Randic, N., & Kucic, M. (2008). Thin-ideal internalization and comparison process as mediators of social influence and psychological functioning in the development of disturbed eating habits in croatian college females. *Psychological topic, 17* (2), 221-245.
- Polivy, J. & Herman, C. P. (2004). Sociocultural idealization of thin female body shapes: An introduction to the special issue on body image and eating disorders. *Journal of Social and Clinical Psychology, 2*(1), 1-6.
- Polli, A. (2011). Laste söömishoiakute skaala adabteerimine Eesti laste valimil. *Seminaritöö*. Psühholoogia Instituut: Tartu Ülikool.
- Preacher, K. J. & Hayes, A. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods, 40* (3), 879-891.
- Pullmann, H. & Allik, J. (2000). The Rosenberg self-esteem scale: its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian. *Personality and Individual Differences, 28*, 701-715
- Ricciardelli, L. A. & McCabe, M. P. (2001). Self-esteem and negative affect as moderators of sociocultural influences on body dissatisfaction, strategies to decrease weight, and strategies to increase muscles among adolescent boys and girls. *Sex Roles, 44*(3-4), 189-207.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent child*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rüütel, E. (1999). Kehakaaluga rahulolematuse-söömishäirete tekkepõhjus. *Haridus, 2*, 59-61

- Salafia, E. H. B. & Gondoli, D. M. (2011). A 4-year longitudinal investigation of processes by which parents and peers influence the development of early adolescent girls' bulimic symptoms. *The Journal of Early Adolescence*, 31(3), 390-41.
- Salvy, S.J., Elmo, A., Nitecki, L. A., Kluczynski, M. A., & Roemmich, J. N. (2011). Influence of parents and friends on children's and adolescents' food intake and food selection, *American Journal of Clinical Nutrition*, 93(1), 87-92.
- Shapiro, S., Newcomb, M., & Loeb, T. B. (1997). Fear of fat, disregulated-restrained eating, and body-esteem: prevalence and gender differences among eight-to ten-year-old children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 358-365.
- Shorff, H. & Thompson, J. K. (2006) The tripartite influence model of body image and eating disturbance: A replication with adolescent girls. *Body Image*, 3, 17-23.
- Smolak, L., Levine, M. P., & Thompson, J. K. (2001). The use of the sociocultural attitudes towards appearance questionnaire with middle school boys and girls, *International Journal of Eating Disorders*, 29(2), 216-223.
- Stice, E. (2002). Risk and maintenance factors for eating pathology: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 128, 825-848.
- Stice, E., Mazotti, L., Krebs, M., & Martin, S. (1998). Predictors of adolescent dieting behaviors: A longitudinal study. *Psychology of addictive behaviors*, 12(3), 195-205.
- Stice, E., Presnell, K., & Spangler, D. (2002). Risk factors for binge eating onset in adolescent girls: A 2-year prospective investigation. *Health Psychology*, 21(2), 131-138.
- Stice, E. & Whitenton, K. (2002). Risk factors for body dissatisfaction in adolescent girls: A longitudinal investigation, *Developmental Psychology*, 38(5), 669-678.
- Tiller, J. M., Sloane, G., Schmidt, U., Troop, N., Power, M., & Treasure, J. L. (1997) Social support in patients with anorexia nervosa and bulimia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, Vol 21(1), 31-38.
- Tomori, M. & Rus-Macovek, M. (2000). Eating behavior, depression, and self-esteem in high school students, *Journal of Adolescent Health*, 26, 361- 367.
- Western, L. (1979). Magazine preferences of fourth- and sixth-grade, *The elementary School Journal*, 79 (5), 284-291.

Lisad

Lisa 1. Tajatud Sotsiaalse Surve Saledusele/Lihaselisusele Skaala

Poiste Skaala

Surve pereliikmetelt

Minu pereliikmed on mulle öelnud, et peaksin kaalus alla võtma
Minu pereliikmed on pööranud tähelepanu sellele, et mul oleksid suuremad lihased.
Mu pereliikmed narrivad mind mu kehakaalu või kehakuju pärast.

Surve sõpradelt

Minu sõbrad on mulle öelnud, et peaksin kaalus alla võtma.
Minu sõbrad pööravad tähelepanu sellele, et mul peaksid olema suuremad lihased.
Koolikaaslased narrivad mind mu kehakaalu või kehakuju pärast.

Surve meedialt

Ajakirju, ajalehti lugedes ja televiisorit vaadates tundub mulle, et peaksin olema rohkem musklis.
Minu arvates pööratakse ajalehtedes, ajakirjades ja televiisoris tähelepanu sellele, et meestel peaksid olema suured lihased.
Kui ma näen kuskil treenitud/lihaselist meest (*nt sportlased*), siis mõtlen, et tahaksid tema sarnane olla.

Tüdrukute Skaala

Surve pereliikmetelt

Minu pereliikmed on mulle öelnud, et peaksin kaalus alla võtma.
Minu pereliikmed on pööranud tähelepanu sellele, et ma peaksin olema sale.
Mu pereliikmed narrivad mind mu kehakaalu või kehakuju pärast.

Surve sõpradelt

Minu sõbrad on mulle öelnud, et peaksin kaalus alla võtma.
Minu sõbrad pööravad tähelepanu sellele, et ma peaksin olema sale.
Koolikaaslased narrivad mind mu kehakaalu või kehakuju pärast.

Surve meedialt

Ajakirju, ajalehti lugedes ja televiisorit vaadates tundub mulle, et peaksin olema sale.
Minu arvates pööratakse ajalehtedes, ajakirjades ja televiisoris tähelepanu sellele, et naised peaksid olema saledad.
Kui ma näen kuskil saledat naist (*nt modelli, tantsijat, lauljat, näitlejat*), siis mõtlen, et tahaksin tema sarnane olla.

Lisa 2. Tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele võime läbilõikeliselt ennustada häirunud söömishoiakuid

Sugu	Mõõtmiskord	B	SE	β	t	p
Poisid	I (12 aastaselt)	2.20	.30	.55	7.32	.0001
	II (13 aastaselt)	1.79	.29	.52	6.11	.0001
	III (14 aastaselt)	1.35	.27	.44	4.95	.0001
Tüdrukud	I (12 aastaselt)	2.16	.22	.62	9.73	.0001
	II (13 aastaselt)	2.64	.30	.60	8.92	.0001
	III (14 aastaselt)	2.79	.30	.63	9.06	.0001

Lisa 3. Enesehinnangu vahendav mõju tajutud sotsiaalse surve saledusele/lihaselisusele ja LSHS skoori vahelises seoses.

	B	standardviga	p	t
Tüdrukute mudel (N = 121, <i>bootstrap</i> N=5000)				
$R^2 = .30$, $F_{(2,119)} = 26.43$, $p = .0001$				
Sotsiaalse surve mõju enesehinnangule	-.71	.14	.0001	-5.06
Enesehinnangu mõju söömishoiakule	-1.02	.24	.0001	-4.01
Sotsiaalse surve täielik mõju söömishoiakule	2.22	.38	.0001	5.71
Sotsiaalse surve otsene mõju söömishoiakule	1.44	.40	.0001	3.65
Poiste mudel (N=103, <i>bootstrap</i> N=5000)				
$R^2 = .20$, $F_{(2,100)} = 12.97$, $p = .0001$				
Sotsiaalse surve mõju enesehinnangule	-.08	.12	.52	-.07
Enesehinnangu mõju söömishoiakule	-.73	.23	.002	-3.21
Sotsiaalse surve täielik mõju söömishoiakule	1.17	.30	.001	3.78
Sotsiaalse surve otsene mõju söömishoiakule	1.11	.29	.0001	3.74

Tänuõnad

Suured tänud oma juhendajale Kirsti Akkermannile õpetussõnade, kannatlikuse ja mõistvuse eest; kaasjuhendajale Katrina Kaldele abi, toetamise ja motiveerimise eest; Hans Hõrakile ja Olev Mustale nõuannete ning suunavate vestluste eest andmeanalüüsi teemadel; Dmitri Rozgonjukile ja Katrin Kukkele töö tagasisidestamise ja täiendavate ettepanekute eest ning kõikidele teistele, kes olid mingil viisil abiks seminaritöö valmimisel.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis Dspace

Iris Velling